
KÖNYVJELZŐ

EDWARD W. SOJA: POSTMETROPOLIS: CRITICAL STUDIES OF CITIES AND REGIONS

(Blackwell Publishers, Oxford, 2001, 440 o.)

BAJMÓCY PÉTER

Edward W. Soja, a kaliforniai UCLA Várostervezési Tanszékének professzora több mint húsz éve kutatja Los Angeles régiója, illetve szélesebben véve a városok és régiók átalakulását kritikai földrajzi szemszögből. Korábbi könyvei a tradicionális politikai gazdaságtan és a modern kritikai kulturális földrajz elemeit ötvözik. Tanulmányai nem csak geográfiai és városépítészeti jellegűek, benne a társadalomkutatók és a filozófusok térszemléletével is találkozhatunk. Legújabb könyve ezeket a különböző megközelítéseket kapcsolja össze, s benne átfogó képet kíván nyújtani a történeti városföldrajzról (geohistory of cities) a kezdetektől napjaink legújabb „fejleményéig”, amelyet „postmetropolis”-nak nevez.

A 20. század utolsó negyede, a posztmodern kor alapvetően átformálta a fejlett, majd részben az egész világ gazdaságát, társadalmi viszonyait, s ezeken keresztül a nagyvárosok szerkezetét is. A 19–20. század ipusztériális metropoliszainak jelentős része az ipusztzerkezet átalakulásának következtében hanyatlásnak indult, a posztmodern kor új, más típusú városfejlődést hozott. Az átalakulás megítélése egészen szélsőséges álláspontokat is eredményezett a posztmodern városok kutatói között. Amíg egyesek azt állítják, az átalakulás olyan mértékű, hogy a korábbi időszakok városkutatásai és azok interpretálásai teljes mértékben használhatatlanok, addig mások szerint a változások a múltban gyökereznek és nem túl mélyek. Miként a modern, ipusztériális metropolisz „típuspéldánya” Chicago volt, addig e posztmodern metropolisznak Los Angeles. E város ugyan sok speciális tulajdonsággal rendelkezik (nagy területre szétszóródott önálló települések kusza halmaza, vagy más-képpen fogalmazva, hatalmas területre terjed ki, összefolyik a szomszédáival, és nehéz megtalálni a középpontját, éppúgy, mint a geográfiának [Probáld 1989]), ám mégis megszemélyesíti a posztmodern városfejlődés minden egyes jellemzőjét. Los Angeles maga tehát a „postmetropolis”, így e város fejlődésén, problémáin keresztül mutatja be Soja a posztmodern városfejlődés sajátosságait.

A Postmetropolis kritikai földrajzi mű, s ezt a szerző már a bevezetésben hangsúlyozza. Erősíti ezt a könyvben előforduló számos poszt- elötagú kifejezés (posztmodern, posztmarxista stb.) is. A szerző a legtöbb vonatkozásban elfogadja a kritikai megközelítések főbb alapelveit, ám néhány dolgot eltérően lát, mint más kritikai

geográfusok. (A kritikai földrajz koránt sem egységes megközelítési mód, viták a kritikai földrajzot művelők között is szép számmal vannak.) *Soja* maga is kiemeli, hogy a teret, a területiséget teszi megfigyeléseinek középpontjába, s bár nem negligálja a kritikai társadalomtudományi és/vagy történelmi irányokat, minden vonatkozásban (térbeli igazságosság, területi demokrácia, osztályok, rasszok, nemek területisége) a területiséget keresi. A kritikai megközelítés relatív szabadsága ugyanakkor lehetővé teszi azt is, hogy csak azokra az elemekre koncentráljon, amelyek számára fontosak, így a teljességre való törekvés egyetlen fő fejezetben sem jelenik meg meghatározó szempontként. Ennek az az oka, hogy *Soja* elsősorban kritikai földrajzi és csak másodsorban városföldrajzi könyvet kívánt írni, így azokat az elemeket emelhetette ki a történelmi városföldrajz (urban geohistory) tárgyköréből, amelyek jól beleillettek saját kritikai megközelítésébe.

A "Postmetropolis" kiegészítése, folytatása, továbbgondolása *Soja Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places* („Harmadik tér”: Utazások Los Angelesbe és más valós és elképzelt helyekre) c., 1996-ban megjelent művének, egyes fejezetei eredetileg abban jelentek volna meg.

A könyv három fő részre tagolódik. Az első a "*Remapping the Geohistory of Cityspace*" (A városi terek történetének újra-feltérképezése) címet viseli, és összefoglalja a városi terek történetének a szerző által legfontosabbnak vélt szakaszait. Három városi forradalomról beszél, az első 10 ezer éve kezdődött Délnyugat-Ázsiában (Jerikó, Çatal Hüyük), a második pedig 5–6000 éve indult meg a Termékeny Félhold területén (Ur). A harmadik az ipari forradalom idejére tehető, és a városi-ipari kapitalizmust eredményezte. A két utóbbi forradalom közötti mintegy 5000 éves időszakot egy mindössze kétoldalas részfejezettel intézi el a szerző, de ennek címe, a találó *Fast Forward >> to the Third Urban Revolution* (Előretekerés [FF>>] a harmadik városi forradalom felé) sok mindenért kárpótol. A következő fejezet *Harvey* és *Castells* alapján írja le az ipari metropoliszok válságát, az ezt követő ötödik fejezet ugyanakkor inkább átmenetet képez a második fő rész felé, a Los Angeles-i konurbáció fejlődéstörténetét bemutatva ismét igen találó címekkel (the WASPing of LA, the Big Orange explodes stb.).

A "Postmetropolis" második része (*Six Discourses on Postmetropolis* – Hat értekezés a posztmetropoliszról) hat fejezeten keresztül mutatja be a posztmodern nagyvárosok legfontosabb társadalmi-gazdasági problémáit, elsősorban Los Angeles-i példákon keresztül. A hat problémakör egyben a posztmetropolisz hat különböző szempontú alternatív leírása is. A posztmodern nagyváros lehet rugalmasan specializált technopoliszokból felépülő *posztfordista ipari metropolisz*, globalizált városrégió vagy *kozmpopolisz*, szétrobbant posztsuburbán megaváros vagy *exopolisz*, az egyre intenzívebbé váló társadalmi egyenlőtlenségek, polarizáció által meghatározott *fraktál-city*, mely Los Angelesnél a szélsőséges etnikai diverzitásban és szegregációban csúcsosodik ki. Az utolsó két megközelítés a társadalmi és térbeli szabályozás módjaira koncentrál, s arra keresi a választ, hogy mi tartja egyben az előzőek alapján szélsőségesen széttagolt posztmetropoliszt? A társadalmi és területi kontroll intenzifikációja az, ami védett, erősített tereket hoz létre a nagyváros valós

és elképzelt veszélyeinek napi világában, s e szigetek összességéként keletkezik az erődített város, az ún. *carceral archipelago* (Foucault 1977). Végül, az utolsó alternatíva a virtuális vagy kibertérben megjelenő hiperreális *Sim-city*. A posztmetropolisz különösen bonyolult társadalmi-gazdasági szerkezete csak e hat megközelítés együttes eredőjeként értelmezhető anélkül, hogy bármelyiket is a többi elé állítanánk. E fejezet bővelkedik leginkább újonnan létrehozott szakkifejezésekben, így a várostípusok elnevezésein túl megjelenik többek között a globalizáció ellentétéként, a kis nemzetállamok dezintegrációjával jellemezhető balkanizáció, a szuburbiaiak urbanizációja lévén létrejövő Outer-city, és a Sim-city lakója: a Simicitizen.

A harmadik, egyben legrövidebb fő rész (*Lived Space: Rethinking 1992 in Los Angeles* – Megélt tér: az 1992-es Los Angeles-i események újragondolása) még az előzőeknél is rendhagyóbb. Egyetlen esemény, az 1992-es Los Angeles-i etnikai zavargások következményein keresztül mutatja be, hogy mi történt a posztmetropoliszban 1992 óta. E rész három fejezetéből kettő kizárólagosan idézeteken keresztül világítja meg az eseményeket, a különböző szereplők szemszögéből mutatja be az általuk megélt teret – a szerző itt csak lábjegyzetben tesz kiegészítéseket. A mű nem is lenne igazán kritikai földrajzi, ha az utolsó fejezetet nem annak szentelné a szerző, hogy azonnal megfogalmazza saját kritikáit a „Postmetropolisz”-szal kapcsolatban. A posztmetropolisz válsága az 1990-es évek elején elkezdődött. Zavargások törtek ki, szélsőséggé váltak a jövedelmi különbségek, estek az átlagbérek. Megindult a harc a térbeli igazságosság (spatial justice) és a területi demokrácia (regional democracy) megvalósításáért.

A kritikai földrajz sajátossága, hogy kiemelt – az általunk megszokott geográfiai műveknél jóval hangsúlyosabb – szerepet tulajdonít a gondolatoknak, megfogalmazásoknak, a szavaknak. A könyvben többféle aspektusban is megjelenik a szavaknak e kiemelt szerepe. A mű nyelvezete nem egyszerű, egy hagyományos geográfiai műhöz képest kifejezetten nehezen olvasható, ezt részben a szerző speciális szóhasználata okozza. *Soja* számos – részben új – jelenségre saját maga alkotott szavakat; ezek magyarrá fordítása gyakran lehetetlen, hiszen magyar szövegkörnyezetben az angol nyelvben néhol humorosnak, néhol szellemesnek, néhol ironikusnak tetsző kifejezések nem adják vissza az eredeti hangulatukat. A kifejezések egy része más tudományterületekről (pl. szépirodalom, festészet, filozófia) vagy más nyelvekből (egy-egy közbevetett francia, spanyol, latin vagy német mondat fordítás nélkül) származik. A szavak súlyát indirekt módon emeli ki a kötet ábranyaga is, hiszen mindössze 18 ábrát közöl a szerző, többségük inkább csak illusztrációnak tekinthető, s előfordul, hogy *Soja* több oldalon keresztül elemez egy olyan ábrát, amely nem is szerepel a könyvben, igaz más műben igen, s erre a szerző pontosan hivatkozik is.

Soja könyve minden szempontból érdekes olvasmány. Egy olyan földrajzi problémát és egy olyan földrajzi megközelítési módot elemez (a posztmodern városfejlődés és a kritikai földrajz), melyek alig-alig tűnnek fel a hazai szakirodalomban, miközben a nyugati geográfiában markánsan jelen vannak. Számos új fogalommal, érdekes szakmai kifejezéssel, különleges megközelítési móddal találkozhatunk a

műben, melyek ma még csaknem teljesen hiányoznak a hazai geográfiából. *Soja* megközelítése szubjektívnek tűnik, ám ez csak látszólagos, mivel a hazai társadalomföldrajzban megjelenő könyvek elsősorban tankönyv-jellegűek vagy tanulmánykötetek, így ritkán találkozhatunk a *Postmetropolis*-hoz hasonló megközelítésű művel, ahol a szerző egy ismert jelenséget (posztmodern városfejlődés) világít meg a saját nézőpontja szerint. A teljesség igénye nélkül teheti ezt, hiszen a „kimaradt” területek „bárhol” elolvashatók. „Bárhol”, ami természetesen alapvetően az angolszász nyelvterületre, illetve a fejlett országokra igaz – Magyarországon a hozzáférést nyelvi, anyagi és technikai korlátok is gátolják. Az efféle megközelítések ma még jelentős részben hiányoznak a nyugati szakirodalomhoz és a rokontudományokhoz képest is kissé talán rugalmatlan magyar társadalomföldrajzból.

Irodalom

- Foucault, M. (1977) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. Vintage Books, New York.
Probáld F. (1989) Extra Hungariam non est vita? – *Tér és Társadalom*. 2. 77–80. o.